

Stanko Korać u referatu "Susret poetike klasicizma i poetike usmene književnosti u pjesničkom djelu Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog" podijelio je Utješenovićevu poeziju na dvije cjeline: na djela koja nose obilježje narodne književnosti i na djela koja tih obilježja nemaju, nego su pod utjecajem grčke i rimske književnosti. *Katja Sturm-Schnabl* govorila je o Utješenovićevoj djelatnosti u bečkom slavističkom krugu, odnosno o njegovoj korespondenciji sa šefom slavističke katedre Bečkog sveučilišta Franom Miklošičem. *Divna Zečević* podnijela je referat "Književna djelatnost pučkog pjesnika Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog", a *Dušan Marković* u izlaganju "Između usmenosti i pisanosti" govorio je o Utješenovićevu djelu kao znaku jednog vremena i jedne kulture. Analizirao je "Nedeljka" i sve što taj Utješenovićev spjev povezuje s narodnom pjesmom.

Vlado Dukanović, "Utješenovićev jezik i njegova shvatanja o jeziku Srba i Hrvata", smatra da se mnogi Utješenovićevi stavovi o jeziku i danas mogu primjenjivati, npr. da je jezik jedan isti, da će se dva krajnja narječja susresti na sredini, tj. u ijekavskoj štokavštini.

Ivica Prlender naslovio je svoje izlaganje "Utješenović o Utješenoviću" i u njemu je analizirao Utješenovićevu raspravu "Životopis kardinala brata Gjorgja Utiešenovića, prozvanoga Martinusius". Tu raspravu u kojoj se koristio brojnim izvorima i recentnom historiografskom literaturom Utješenović je napisao 1875, a objavio u "Radu JAZU" 53 – 54, 1880. godine. Prlender je istaknuo da ova rasprava ima vrijednost, ali da u njoj ima i netočnosti, jer je Utješenović – želeći dokazati kardinalovu nevinost – zapadao i u veliku nekritičnost.

Posljednji referat podnio je *Drago Rokсандić*, "Utješenović 'post mortem'". U njemu je prema predlošku suvremene svjetske, posebno francuske historiografije analizirao Utješenovićevu ličnost i djelo na osnovi nekrologa objavljenih nakon njegove smrti. Zaključio je da su hrvatske novine isticale Utješenovićevu pripadnost domovini, srpske novine pripadnost rodu, dok je pripadnost i jednom i drugom rjeđe spominjana. Radikalne srpske novine navodile su samo osnovne podatke iz Utješenovićeve biografije, a radikalne hrvatske novine nisu ni reagirale na njegovu smrt.

U subotu, drugog dana skupa, sudionici su prijepodne posjetili Utješenovićevo rodno selo Ostrožin, a poslijepodne održan je okrugli stol o temi Utješenovićeva djela.

Znanstveni skup o Ognjeslavu Utješenoviću Ostrožinskom bio je vrlo uspješan, premda se osjetio nedostatak pripodbnja o njegovoj političkoj misli i djelatnosti. Valja se nadati da će to biti nadoknađeno u zborniku radova s ovog skupa, to prije što su bili najavljeni neki sudionici s referatima o političkoj misli Ognjeslava Utješenovića.

Damir Agičić

IZVJEŠTAJ O MOSKOVSKOJ ZNANSTVENOJ KONFERENCIJI I RADU U SOVJETSKIM ARHIVIMA

U Moskvi u Institutu slavjanovedenija i balkanistike Akademije nauka SSSR održana je od 25. do 27. lipnja 1991. godine međunarodna naučna konferencija o temi " Rusija i Slaveni (XVIII. stoljeće do 1918. godine)". Konferencija je bila posvećena 90-godišnjici rođenja profesora Moskovskog sveučilišta S. A. Nikitina. Na konferenciji su dominirale tri glavne podteme: 1. S. A. Nikitin i slavjanovedenje; 2. Slavenski narodi i politika; 3. Društvene, kulturne i znanstvene veze naroda Rusije i Centralne i Jugoistočne Evrope.

Prvoj podtemi bilo je posvećeno nekoliko referata. Evo nekih od njih: V. G. Krasjov: Prilog pitanju o naučnoj školi S. A. Nikitina; D. V. Gorina: Historija srednjeg vijeka u stvaralaštvu S. A. Nikitina; I. V. Kuzmičeva: Srpska problematika u radovima S. A. Nikitina; B. M. Bilunov: Bugarski preporod u radovima S. A. Nikitina i dr.

Druga opširna podtema razmatrala je sljedeća pitanja: I. S. Dostjan: Ruska politika na Balkanu u XIX. stoljeću. Rezultati i neke perspektive izučavanja; J. R. Bojović (Titograd): Rusija i Crna Gora krajem XVII – poč. XIX. stoljeća; L. E. Gorizontov: Slavenofilske i zapadnjačke tendencije u poljskoj politici carizma; S. Terzić (Beograd): J. Ristić i Rusija; N. A. Lučinjina: Dubrovačka Republika i Rusija u posljednjoj trećini XVIII. stoljeća; V. P. Gračov: Rusija i Slaveni balkanskih teritorija Osmanskog Imperija na kraju XVIII. i XIX. st.; M. A. Birman: Balkanski savez 1912. i diplomacija Rusije; N. I. Hitrova: Rusija i Crna Gora. Politika i društvo početkom XX. st.; Ar. A. Ulunjan: Slaveni, Rusija i etnički element u grčkoj vanjskopolitičkoj doktrini 60-ih godina XIX. st. – 1918. g.; L. V. Šatiljova: Makedonsko pitanje za vrijeme balkanskih ratova (1912 – 1913). g. i politika Rusije; J. A. Pisarev: Zagonetke suda nad "Crnom rukom" i dr.

U trećoj podtemi predstavljeni su sljedeći referati: V. I. Kosik: Slavenofilstvo i nacionalizam; G. V. Rikina: Jan Kolar i Rusija; A. Matula (Bratislava); L. Štur i Rusija; T. Ivantyšinova (Bratislava): Rusija i Centralna Evropa u pogledima ruskih slavenofila; V. I. Freidzona: Slavenofilske i narodnjačke ideje mladog S. Radića; E. F. Firsov: Slavenstvo i Rusija u stvaralačkom nasljeđu J. J. Strossmayera; I. D. Očak (Zagreb): Problemi historijskih izvora hrvatsko-ruskih veza (u drugoj polovici XIX. st. – poč. XX. st.); D. Petrović-Milojević (Beograd): Iz prepiske srpskog mitropolite Mihajla i grofice A. D. Bludove; V. Vuletić (Novi Sad): Stojan Novaković i Rusija; A. L. Semjakin: Nikola Pašić i Rusija; V. P. Čornij i N. G. Galun: Hristo Botev o Rusiji; O. V. Lebedjeva: Kulturni i politički aspekti takozvane pravoslavne misije Rusije u zemljama austrijskih Slavena u XIX. st.; L. A. Kirilina: Obraz Rusije u ideologiji slavenskih nacionalnih radnika; S. A. Romanenko: O. Bauer i K. Renner o razvoju slavenskih naroda krajem XIX – početkom XX. st.; L. P. Lapteva: Ruski slavist A. P. Kotljarevski i njegove veze s češkim znanstvenicima (prema neobjavljenoj korespondenciji); O. N. Hohlova: A. A. Majkov i nacionalnooslobodilački pokret na Balkanu i dr.

Kao što se vidi iz ovog kratkog pregleda referata na konferenciji su istupali osim sovjetskih historičara i predstavnici naše zemlje i Češkoslovačke, a teme su zadirale u najrazličitija pitanja odnosa Rusije i slavenskih naroda.

Za mene je poziv u Moskvu na znanstvenu konferenciju imao dvojako značenje – prvo, označavao je satisfakciju za rujan 1972. godine kad sam brutalno na ulici uhapšen, a zatim izbačen iz Moskovskoga državnog sveučilišta gdje sam dosta godina predavao i napokon istjeran iz Sovjetskog Saveza, i drugo – zbog mnogobrojnih susreta s mojim bivšim studentima, s kolegama znanstvenim radnicima i Moskvom.

Kao gostu Instituta slavanovedenija i balkanistike AN SSSR omogućeno mi je da posjetim i kao istraživač radim u nekoliko moskovskih arhiva i u rukopisnom odjelu biblioteke "V. I. Lenjin". Od arhiva posjetio sam Arhiv Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS (A IMLL) koji je upravo promijenio ime u Institut socijalističkih teorija i Arhiv vanjske politike Rusije (AVPR). Zanimalo me prije svega koliko su stvarno ovi arhivi postali otvoreniji prema istraživačima ranijih vremena. Ranijih godina je Arhiv IML bio dostupan samo članovima Partije, a inozemnim istraživačima samo uz pismenu preporuku CK SKJ odnosno nacionalne KP, dok je i za rad u AVPR bio potreban "papir" s točno navedenom temom i, dakako, preporukom znanstvene institucije. Međutim, sad sam ušao u A IML bez partijske knjižice i čak bez preporuke nacionalne KP, jer ne pripadam ovim organizacijama. Primio me sam šef arhiva drug Kitajev. Izložio sam mu da me interesiraju dva pitanja odnosno teme: osobni dosjei

Jugoslavena o kojima sam ranije pisao (o M. Gorkiću, braći Cvijić i dr.), ali njihove dosjee nisam vidio. Rekao mi je da je to moguće vidjeti, ali s obzirom na to da su materijali deponirani u drugom depou prilično udaljenom od Moskve u vremenu kojim ja raspolazem njih je nemoguće dobiti. Prema tome, pitanje sam ostavio otvoreno za buduće eventualne posjete. Druga tema koja me je interesirala u ovom arhivu ticala se djelatnosti vode Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića i njegove veze s tzv. Zelenom internacionalom 1925. godine. Odgovorio mi je da je moguće dobiti sav materijal o Radiću koji je kod njih. Občeo je da će mi ga fotokopirati i poslati na adresu navedenu u izjavi koju sam u vezi s ovom temom pismeno ostavio.

Rad u AVPR bio je još jednostavniji. Za razliku od nekoć ili čak još nedavno u ovom arhivu možete vidjeti opise fondova. Opisi fondova su ključ za nalaženje dokumentarnih materijala. Nešto ste u zahtjevu za odobrenje za rad u ovom osjetljivom arhivu naveli temu, a arhivski radnici su vam tražili i davali materijale koje su htjeli ili koje su našli ako im se dalo tražiti. Sad dobijete opise, i to dosta brzo, i sami tražite i naručujete što vas o vašoj temi interesira. Spomenut ću ovdje samo neke od mnogobrojnih fondova o čijem postojanju ranije nisam uopće znao. Naime, najprije sam dobio inventarni popis svih fondova kojim arhiv raspolaze. Evo nekih koji su mene momentalno interesirali:

Fond br. 86: Odnosi Rusije sa Srbijom i Slavonijom 1720 – 1762.

Fond br. 95: Odnosi Rusije i Crne Gore 1700 – 1804.

Fond br. 133: Kancelarija ministra vanjskih poslova 1830 – 1869.

Fond br. 137: Izvještaji ministra vanjskih poslova 1830 – 1916.

Fond br. 138: Tajni arhiv ministra 1858 – 1917.

Fond br. 146: Slavenski stol 1804 – 1917.

Fond br. 154: Azijatski departman 1831 – 1899.

Fond br. 151: Politički arhiv 1839 – 1917.

Fond br. 160: Odio ratnih zarobljenika

Fond br. 161: Sanktpeterburški glavni arhiv 1800 – 1871.

Ovi fondovi su me interesirali s obzirom na djelatnost u ruskom carskom ministarstvu vanjskih poslova Hrvata Eugena Kvaternika od 1858. godine. Zatim su me interesirali fondovi inozemnih ustanova, misija i konzulata koje je Rusija imala na tlu Austro-Ugarske Monarhije, a koji su obavještavali između ostalog i o hrvatskim zemljama. Npr. Fond br. 296 vicekonzul u Rijeci 1873 – 1892, kao i spominjani fond 161 u kojem su izvještaji konzula iz Dubrovnika, Sarajeva, Rijeke i Mostara itd.

Zbog kratkoće vremena (svega jedan nepuni tjedan) koncentrirao sam pozornost na materijale o Eugenu Kvaterniku, i to isključivo na osnovi jednog fonda Slavenskog stola. U njemu sam pod brojem rada 417 našao desetak dokumenata o Kvaternikovu boravku u Rusiji. Naime, Kvaternik je bio otpušten iz ruske službe odnosno ruskog podaništva zbog suviše dugog boravka s ruskim pasošem u inozemstvu. U jednom dokumentu je rečeno da mu je moskovski generalgubernator izdao 17. listopada 1858. godine ruski pasoš na rok od godine dana. On je s tim pasošem otputovao u Evropu gdje se bavio pitanjem Hrvatske. Ponovno se obratio ministarstvu radi produžetka pasoša 26. veljače 1866. godine iz Italije.¹ Dalje se iz dokumenta vidi da je Kvaternik godine 1858. položio prisegu za rusko podaništvo te da je na osnovi člana 1 § II. pravila o inozemnim građanima, a koji je utvrdio car 10. veljače 1864. godine bio isključen iz ruskog podaništva zajedno sa ženom Rozalijom u studenome 1867. godine.² Sad je tražio ponovno

¹ Arhiv vanjske politike Rusije (AVPR), f. Slavjanskij stol, op. 495, g. 1898, d. 417.

² Isto, list 28.

pasoš, ali mu je za izdavanje novog pasoa postavljeno nekoliko uvjeta: 1. da izabere stalno zanimanje, 2. da u posebnoj molbi objasni realne razloge zbog čega se nalazio u inozemstvu nakon dopuštenog roka koji je bio naveden u njegovu pasoa, zbog čega želi opet ostati vani i na koje vrijeme, 3. da plati pasoašku taksu za suvišni boravak u inozemstvu za svake pol godine po pet srebrnih rubalja, kao i za vrijeme prekoračenog roka.³ Iz dokumenata ovog fonda ne vidi se kako je bilo riješeno njegovo pitanje ovog puta, je li on prihvatio uvjete ministarstva.

Ovim dokumentima treba dodati da postoji nekoliko Kvaternikovih pisama, koja je on pisao iz Peterburga profesoru sanktpeterburškoga sveučilišta I. I. Sreznjevskom⁴ koji mu je pomagao osobito za vrijeme dok je tražio veze s ruskim visokim carskim činovnicima.

U spomenutom fondu Slavenski stol, između mnogih interesantnih dokumenata našao sam nove nepoznate materijale o već poznatom protagonistu hrvatsko-ruskih veza Krunoslavu Herucu, o kojem je u našoj literaturi bilo već riječi.⁵ U pismu koje je Heruc uputio u Azijski departman – odjel Ministarstva vanjskih poslova, saznajem mnoge detalje iz Herucove biografije. Kao starčevićanac i pravaš Heruc je za vrijeme vlade mađarona Khuena Hécdervárya bježao u Bugarsku, ali je i odavde morao pobjeći i našao se 1887. godine u Petrogradu. Nakon dolaska u Rusiju predložio je Slavenskom dobrotvornom društvu da bi izdavao časopis u kojem bi upoznao Slavene u inozemstvu s ruskom literaturom, a usto bi organizirao knjižaru. On kaže da će ta knjižara u prvo vrijeme donositi gubitke, ali će služiti širenju kulture među slavenskim narodima. U pismu Azijskom departmanu iznosi program kulturnog djelovanja. On kaže da bez kulture nema političkog jedinstva. Širenjem ruske literature preko specijalnih agenata u Češkoj, Mađarskoj, Galiciji, kao i među Srbima, Hrvatima i Slovencima u Austro-Ugarskoj pridonijet će boljem upoznavanju i jedinstvu naroda. Za realizaciju svojih kulturnih namjera tražio je 300 – 500 rubalja.⁶ Sanktpeterburško dobrotvorno društvo kojem je ovaj zahtjev upućen odgovara Azijskom departmanu 3. srpnja 1887. godine da materijalno ne može pomoći Herucu, "... ali smatramo istodobno da Herucov prijedlog zaslužuje svaku pažnju ...". Treba reći da je Heruc unatoč prvim odbijanjima ipak u svojim planovima kasnije uspio.⁷

U fondu Slavenski stol nađeni su i drugi zanimljivi materijali o temi rusko-hrvatskih veza: Ruska akademija nauka šalje 22. rujna 1871. godine Vatroslavu Jagiću, profesoru sveučilišta zlatnu medalju za znanstveni uspjeh.

Rusko-hrvatsko društvo "Juraj Križanić" 7. rujna 1916. godine obraća se s prijedlogom ministru vanjskih poslova da sakupi zarobljene studente slavenskog porijekla koji "misle na slavenski način" da ih pošalje na odgovarajuće visokoškolske ustanove, kako bi ih upoznali s ruskom kulturom, umjetnošću i pogledima na život s ciljem da oni u svojoj domovini kad se vrate budu širitelji ruske, slavenske istočnoevropske kulture i postanu agitatori slavensko-ruskih odnosa. U dokumentu se navodi da od "... Južnih i Zapadnih Slavena treba izgraditi barijeru protiv daljnjeg zapadnoevropskog kulturnog, ekonomskog i političkog nasilja ... Još je veliki Križanić upozoravao Rusiju na nužnost oslobođenja Slavena od njemačkog i turskog političkog ugnjetavanja i zvao na kulturno ujedinjenje ..." Autori ovih slavenofilskih ideja traže da se proces ubrza jer je rat na kraju i ne smije se "propustiti veliki historijski trenutak u korist Rusije ...".⁸

³ Isto.

⁴ Dva pisma su ranije objavljena: Ivan Očak, Grada za povijest hrvatsko-ruskih veza u drugoj polovici XIX. stoljeća. "Historijski zbornik", 1966 – 67.

⁵ Ivan Očak, Krunoslav Heruc, pobornik hrvatsko-ruskih veza potkraj XIX. i na početku XX. stoljeća. "Historijski zbornik", XXXVII, 1984.

⁶ AVPR, f. Slavjanskij stol, op. 495. 1887, d. 1733.

⁷ Isto, l. 7.

⁸ Isto.

Navest ću još jedan zanimljiv dokument iz spomenutog fonda. Radi se o molbi iseljenika iz Antofagaste, Dalmatinca Ivana Karstulovića ministru vanjskih poslova Rusije u Petrogradu od 1. srpnja 1900. g. On javlja da u Antofagasti postoji naselje Dalmatinaca koje broji 200 iseljenika. U njihovim su rukama trgovine ovoga grada i u Boliviji. Oni su još 1894. organizirali društvo s imenom "Slavensko pripomoćno društvo" te su sagradili za njega posebnu kuću sa dvoranom. I nastavlja "... Ova naseobina, bilo jer ljubi i štuje Rusiju, bilo jer mrzi i prezire Austriju, želi svakako pridonijeti toj slavnoj državi, zato obraća se preko mene Vašoj Preuzvišenosti, a da biste se udostojili javiti nam bi li Njegovo Veličanstvo premilostivi car primio nas za svoje podanike te bi li nam pak dao konzula na ruke kojega bismo mi poklonili svoju vjernost.

Kada bi ova naseobina takvu sreću imala, tada bi se svi ostali Slaveni koji se nalaze u Čileu i u susjednoj Boliviji i Peruu, broj kojih doseže na tisuće, obratili Vašoj Preuzvišenosti za istu svrhu, jer svi jednako čute, svi jednako teže za Rusijom.

Ovaj je jedini način, početak i sredstvo da bi se – da ne bude kasno – spasila Dalmacija, te sav slavenski narod, koji želi osloboditi se od austrougarske vlade, koja ga tlači, robi i zlostavlja na svaki način, moralno i materijalno te da bude pod zaštitom i pokroviteljstvom premilostivog cara ruskoga kojega neka Bog poživi.

Da ne dosadim Vašoj Preuzvišenosti, neću pripočeti govore izrečene u ovu svrhu pri jednoj skupštini, već ću samo nadodati da će se to dati na javnost preko poglavitih slavenskih i francuskih novina. A pak kroz malo vremena izlazit će jedan list pod mojom upravom i vlastitosti na temelju i programu 'Pensée Slave', koji izlazi u Trstu ..."⁹ Kaže na kraju da očekuje brz odgovor preko francuskog konzula. Međutim, drugi materijali o tom pismu nisu pronađeni.

Spomenuo sam samo neke dokumente ili točnije izvratke iz dokumenata koji su me u ovom slučaju interesirali. Ali već spominjanje ovih materijala dopušta zaključak da se situacija u pogledu korištenja sovjetskih arhiva znatno izmijenila, da su se šire otvorila vrata čak ovakvog arhiva koji se nekoć smatrao vrlo "osjetljivim" i gotovo nedostupnim osobito za strane istraživače.

Moj susret ovog puta s nekim sovjetskim arhivima makar i letimično uvjerio me da se za istraživače hrvatsko-ruskih i sovjetskih historijskih veza otvaraju široke mogućnosti za rad u sovjetskim arhivima koji su još nedavno za strane istraživače bili terra incognita...

Ivan Očak

SAVJETOVANJE "JEDINSTVENA I/ILI NEJEDINSTVENA ISTRA", Koper, 1991.

U organizaciji Zgodovinskog društva za južno Primorsko održan je dne 11. prosinca 1991. god. u Kopru znanstveni skup na temu: "Jedinstvena i/ili nejedinstvena Istra". Povjesničari su organizirali ovaj simpozij potaknuti aktualizacijom problema o Istri, zbog novonastale državne granice između Hrvatske i Slovenije – dviju mladih država na rijeci Dragonji, a sa željom da se dade odgovor na pitanja o Istri i njenoj povijesti te da se upozori na njene specifičnosti i različitosti sa znanstveno-stručne strane.

Na ovaj znanstveni skup pozvani su povjesničari Darko Darovec i Salvator Žitko iz Kopra, Daniela Juričić-Čargo iz Ljubljane, dr. Petar Strčić iz Zagreba, te dr. Ugo Cova i dr. Pierpaolo

⁹ Isto, g. 1900, d. 491.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.